

Spracovaním troch tém - 1. uviesť čitateľa do pomerne neznámeho filozofického systému, akým scotizmus u nás je, a do peripetií jeho vývoja; 2. priblížiť jeho recepciu i samostatnú scotistickú tvorbu v Čechách; 3. sprostredkovať reflexiu i interpretáciu tohto vývoja v dejinnofilozofickom kontexte - poskytol autor naozaj subtilný pohľad na *doctores subtilis*.

Marianna Oravcová

ÚVAHY O DIALEKTIKE

H. WILLIAMS: Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectics (Hegel, Herakleitos a Marxova dialektika). New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Harvester Wheatsheaf 1989, 256 s.

Howard Williams, autor kníh o Marxovi (1980), Kantovej politickej filozofii (1983) a konceptoch ideológie (1988) vydal novú významnú knihu: *Hegel, Heraclitus and Marx's Dialectics*. Sleduje v nej trojaký – historický, filozofický a metodologický cieľ. Usiluje o pochopenie toho, čo dialektika znamenala pre jej obhajcov, o kritické ocenenie výsledkov jej praktickej aplikácie a o vyčlenenie toho, čo z nej možno použiť v našom súčasnom vedeckom, historickom a sociálnom výskume.

Hlavnou témou Williamsovej novej knihy je logicko-historická nadväznosť Herakleitovej, Hegelovej a Marxovej dialektiky, rozdiel v ich interpretácii a v spôsobe ich uplatnenia. Hegel chápal podľa autora dialektiku dvojako: ako spôsob argumentácie a ako ontológiu; úlohou jeho filozofického systému bolo ukázať, že sama realita je dialektická. Marx podľa neho rozvinul dialektiku ako metódu argumentácie, ako spôsob výkladu výsledkov vedeckého výskumu; nechápe ju ako ontológiu, nevidí jej zmysel v dokazovaní dialektickosti reality, ale skôr v možnosti jej dialektického pochopenia. Táto ústredná myšlienka Williamsovej práce sa podrobne rozvíja v deviatich vnútorne organicky prepojených kapitolách.

Svoju prvú úvahu autor venuje Herakleitovej dialektike. Ukazuje, ako sa Herakleitov princíp pohybu, vyjadrený v kategórii stávania, jeho myšlienka o vzájomnom prechode protikladov ako inertnom zdroji kontinuálnej zmeny a jeho pozitívna interpretácia princípu negativity stávajú súčasťou Hegelovej a Marxovej dialektiky. U Hegela má – podľa Williamsa – jednota protikladov nielen metodologickú, ale aj ontologickú, kým u Marxa skôr metodologickú ako ontologickú funkciu.

V druhej kapitole sa autor zamýšľa nad povahou Hegelovho chápania logiky a najmä nad tým, ako ono vyrastá z jeho kritiky Kantovej transcendentálnej logiky a dialektiky. Všimá si, že Hegel na rozdiel od Kanta chápe kategórie ako obsažné určenia, ktoré sú prítomné aj v jednoduchej rozprave, a že preto hľadá spôsob, ako sa má logika prepracovať, v adaptácii a modifikácii prirodzeného jazyka. Zdôrazňuje, že Hegel na rozdiel od Kanta nechápe dialektiku iba v negatívnom, ale skôr v pozitívnom zmysle: ako návod na konštruovanie (myslených) objektov. V danej súvislosti upozorňuje na Hegelovo dvojaké chápanie umu a rozumu (negácia umovej izolácie a miznutie veci s jej premenou na myslенú vec).

V ďalších dvoch úvahách sa Williams podrobnejšie zaoberá niektorými hlavnými pojmami Hegelovej dialektickej logiky. Ukazuje, že jeho objektívna logika je vlastne jeho ontológiou, kritickým prepracovaním predchádzajúcej metafyziky, a že jeho subjektívna logika má byť vyjadrením sebazpoznania človeka a ducha. Hegel podľa neho nepopiera Aristotelovu logiku; hľadal iba cestu jej premeny na logiku formy a obsahu. V danej súvislosti porovnáva Hegelov pojem konkrétnej totožnosti s logickou identitou; akceptuje jeho myšlienku, že totožnosť a rozdiel sú vzájomne prepojené, ale odmieta Hegelov názor, že identita mizne, keď sa stane konkrétnou. Kriticky sa stavia aj k Hegelovmu názoru, podľa ktorého má protirečenie nielen logický, ale aj ontologický status. Vyzdvihuje Hegelov rozbor spinozovskej substancie, ktorý viedol k hlbšiemu pochopeniu kauzality a vzájomného pôsobenia (reciprocity) a otvoril cestu k analýze nezávislosti ľudského bytia. Podrobne sa zaoberá Hegelovým chápaním sylogizmu a poukazuje na jeho markantnú odlišnosť od štandardných logických textov.

Zaujímavý je Williamsov rozbor dvoch typických pojmov Hegelovej dialektiky, pojmu *Aufhebung* a *Vorstellung*. Dokumentuje v ňom Hegelovo úsilie o vyjadrenie filozofie jazyka. Porovnáva analytickú tradíciu s hegelovským uprednostňovaním slov s dvoma vzájomne si odporujúcimi významami. Dvojaký význam termínu *Aufhebung* napríklad podľa Hegela najlepšie vyjadruje fluidnú povahu kontinuálneho procesu, v ktorom sa staré zachováva i prekonáva; dva významy, v ktorých sa užíva slovo *Vorstellung*, umožňujú najlepšie vyjadriť povahu ideí prirodzeného vedomia, ktoré je síce už stelesnením ducha doby, ale nestalo sa ešte jeho sebauvedomením, povahu ideí odcudzenej, rozdvojenej skúsenosti. Hegelovu kritiku *Vorstellungen* Williams porovnáva s Mannheimovou teóriou ideológie a s Marxovým rozborom tovarového fetišizmu.

V ďalších troch kapitolách autor analyzuje charakter a spôsob uplatnenia dialektiky v Marxovom *Kapitáli*. Všimá si najmä Marxovo odlíšenie metódy výskumu (*Forschungsmethode*) a metódy výkladu (*Darstellungsmethode*). Ukazuje, že v procese výskumu Marx používa tie isté metódy a analytické techniky ako britskí ekonómovia, že dialektika je preňho predovšetkým kritickou cestou výkladu získaných poznatkov. Proces abstrakcie je u Marxa zároveň procesom analýzy: jej východiskom je zjednotená kombinácia empirického a abstraktného (tovar ako všeobecná forma kapitálu je pozorovateľný); výsledkom je dialektická syntéza vedeckých abstrakcií, v ktorej sa dosahuje adekvátne vysvetlenie javov. Marxovu metódu výkladu Williams ilustruje na jeho rozbere obehu tovarov a jeho analýze pôvodu peňazí. Zaujíma ho najmä to, ako Marx rieši problém diskrepancie medzi systematickým, koherentným poznaním kapitalizmu a jeho inkoharentným zakúšaním v našom každodennom živote. Vysoko hodnotí Marxovu analýzu tovarového fetišizmu.

V Marxovom odlíšení metódy výskumu a metódy výkladu vidí Williams jeden zo základných znakov, ktorým sa Marxova dialektika odlišuje od Hegelovej. Marx podľa neho - na rozdiel od Hegela a Herakleita - nechápal protirečenie ako vlastnosť reality, ale iba ako spôsob nášho zakúšania reality. Realitu Marxových protirečení vidí len v tom, že ich nemožno odstrániť čírou úpravou nášho myslenia. Ich

riešenie si vyžaduje zmenu materiálnych podmienok. Sama dialektika je podľa Williamsa (podobne ako u T.W.Adorna) metafizofia a ako taká nemôže byť inherentná veciam ako takým. Význam dialektiky nie je podľa neho v tom, že formuluje akési všeobecné zákony bytia a vedomia (Engelsove zákony dialektiky), ale skôr v tom, že vyjadruje isté metodologické pravidlá, v ktorých sa odporúča: 1. celostný prístup k skúmaniu reality; 2. rozlišovanie medzi podstatou a formou jej prejavu; 3. skúmanie vzájomného prechodu protikladov; 4. rozpoznávanie protirečení v ľudskej skúsenosti a i.

Williamsova kniha je významným prínosom k pochopeniu Herakleitovej, Hegelovej a Marxovej dialektiky. Usiluje o prekonanie často kontraverzného hodnotenia danej problematiky v prácach súčasných odborníkov. Posúva napríklad o stupeň otázku rozlíšenia medzi dialektickým protirečením a logickým sporom (oproti K.R.Popperovi, J.Elsterovi a i.); ani jemu sa však nedarí doviest' toto rozlíšenie do konca. Preto azda odmieta uznať ontologický aspekt dialektiky. Ako však ospravedlníme metodologickú funkciu dialektiky, keď odmietneme jej ontologický status?

Václav Černík

NAŠI AUTORI

DAVID J. LEVY, Middlesex Polytechnics, England; †MILAN ŠIMEČKA (Eva Šimečková), Pražská 35, 815 00, Bratislava, ČSFR; JÚLIUS STRINKA, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám. č.10, 813 64 Bratislava, ČSFR; JOSEF CIBULKA, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám.č.10, 813 64 Bratislava, ČSFR; †MARIÁN VÁROSS (Elena Várossová), Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám.č.10, 813 64 Bratislava, ČSFR; RAYMOND BOUDON, Université de Paris-Sorbonne, France; ELENA VÁROSSOVÁ, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám.č.10, 813 64 Bratislava, ČSFR; FRANTIŠEK NOVOSÁD, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám.č.10, 813 64 Bratislava, ČSFR; MARIANNA ORAVCOVÁ, Filozofický ústav SAV, Hviezdoslavovo nám.č.10, 813 64 Bratislava, ČSFR; VÁCLAV ČERNÍK, Katedra logiky a metodológie vied FF UK, Šafárikovo nám.č.6, 818 06 Bratislava, ČSFR.